

УДК 502.62:630*2 (477.42) *Аспір. Ф.Ф. Марков¹ – Житомирський НАЕУ*

ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНІ ОБ'ЄКТИ ЖИТОМИРСЬКОГО ПОЛІССЯ ТА ЇХ СУЧАСНИЙ СТАН

Досліджено сучасний стан природно-заповідних об'єктів Житомирського Полісся, проведено їх аналіз з урахуванням змін за роками. Виявлено основні проблеми охорони старовинних парків та обґрунтовано найбільш важливі напрямки їх досліджень.

Ключові слова: природно-заповідний фонд, природні заповідники, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, ботанічні сади, старовинні парки.

Постановка проблеми. Природно-заповідний фонд (ПЗФ) становлять ділянки суші та водного простору, природні комплекси та об'єкти яких мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність і виділені з метою збереження природного різноманіття ландшафтів, генотипу тваринного і рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу та забезпечення фонових моніторингу навколишнього природного середовища [3]. Природно-заповідні об'єкти відіграють істотну роль у складі ПЗФ регіону як такі, що несуть цінну біологічну, історичну та соціальну інформацію. Станом на листопад 2009 р. в Україні налічуються 7200 територій та об'єктів ПЗФ: 17 природних і 4 біосферних заповідники, 19 національних природних парків, 45 регіональних ландшафтних парків, 2729 заказників, 616 ботанічних, зоологічних дендропарків та парків-пам'яток садово-паркового мистецтва, 793 заповідних урочища. В Україні налічуються понад 800 парків, серед них лише 94 належить до парків державного значення. Більшість з них знаходяться у занедбаному стані та потребують реставрації, реконструкції та консервації [5].

Метою роботи є аналіз природно-заповідного фонду та дослідження сучасного стану парків-пам'яток садово-паркового мистецтва як найменш

¹ Наук. керівник: проф. А.І. Гузій, д-р с.-г. наук

вивчених об'єктів Житомирського Полісся, визначення основних проблем їх збереження та охорони.

Більш ніж 100 років минуло з часу започаткування активної форми збереження і відтворення незайманих ландшафтів України. На 1 січня 1928 р. в Україні було 6 державних заповідників. Загальна площа шести заповідників становила 68 500 га. Перші прояви заповідання – резервати (у сучасному розумінні природні та біосферні заповідники), досягнувши максимального розквіту в 1951 р. (функціонувало 12 заповідників загальною площею 54 383,4 га), надалі стали жертвою політичного вандалізму та екологічного нігілізму, надовго втратили свій природоохоронний статус [1]. На чималу кількість природоохоронних територій цей статус так і залишився невідновленим.

Матеріали та результати досліджень. У Житомирській області станом на 2011 р. налічуються 211 об'єктів ПЗФ, які займають площу 132133,03 га [2]. Найбільш представленими серед них є заказники місцевого значення, яких налічується 135 (64 % всього ПЗФ). Їх структуру наведено у табл. 1.

Табл. 1. Структура категорій об'єктів природно-заповідного фонду Житомирського Полісся та її зміна за роками

№ з/п	Категорії об'єктів ПЗФ	1994 р.		2001 р.		2011 р.	
		площа, га	к-ть, об'єктів	площа, га	к-ть, об'єктів	площа, га	к-ть, об'єктів
1	Природні заповідники	20104,0	1	20104,0	1	50976,84	2
2	Заказники загальнодержавного значення	12943,2	81	6757,0	10	6757,0	10
3	Заказники місцевого значення	–	–	39824,8	93	73842,36	135
4	Пам'ятки природи загальнодержавного значення	51,0	2	51,0	2	51,0	2
5	Пам'ятки природи місцевого значення	-	18	73,87	34	93,69	35
6	Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення	134,4	8	121,86	5	119,8	5
7	Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення	264,4	19	284,74	20	242,04	18
8	Ботанічні сади загальнодержавного значення	35,4	1	35,4	1	35,4	1
9	Дендрологічні парки місцевого значення	–	–	20,03	4	14,9	3
	Разом	20589,2	130	67272,7	170	132133,03	211

Кількість природно-заповідних об'єктів різних категорій та їх площа загалом збільшується, але поряд з тим деякі з них втратили свій статус, або виключені зі списку територій ПЗФ загалом. У 1994 р. було зареєстровано 81 заказник загальнодержавного значення, у 2011 р. їх залишилось лише 10 [3]. Ми встановили, що 71 заказник набув статусу місцевого значення. Стосовно парків-пам'яток садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення склалася така ситуація: 1994 р. їх налічувалося 8, але такі парки, як Бондарецький (1,9 га), дендропарки "Пілява" (6,6 га) та "Гладковицький"

(4,0 га) втратили свій попередній статус та набули статусу парків-пам'яток садово-паркового мистецтва (Бондарецький) та дендропарків місцевого значення. Гладковицький дендропарк засновано в 1957 р. У ньому зростає 73 види деревно-чагарникових порід, зокрема 40 видів немісцевих. За складом деревно-чагарникових порід парк є унікальним на території Житомирської області. Поряд із тим, він має науково-пізнавальне значення.

Щодо парків-пам'яток садово-паркового мистецтва місцевого значення, статус парку "Габчаковий ліс" було змінено на заказник, а парк шкіроб'єднання ім. Ілліча у м. Бердичів втратив статус об'єкта ПЗФ загалом. Останній заснований у другій половині XVII ст., реконструкції якого проводились у XVIII, XIX ст. і в 1946 р. Тут трапляються насадження дуба черешкового віком 200-350 років, 100-річні липові алеї. Біогрупами зростають клени, тополі та інші деревні та чагарникові породи. Перелік парків-пам'яток садово-паркового мистецтва місцевого значення Житомирського Полісся наведено у табл. 2.

Табл. 2. Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення Житомирського Полісся

№ з/п	Назва парку	Площа, га	Місцезнаходження	Землекористувачі або землевласники, у віданні яких є заповідні об'єкти	Постанова, рішення, згідно з якою створено цей об'єкт
1	Андрушівський	9,38	м. Андрушівка	Андрушівський міськомунгосп	Ріш. облвиконкому від 07.12.1970 р., № 624
2	Бондарецький	1,9	Житомирський р-н, с. Бондарці, ДП "Житомирське ЛП", Корабельне лісництво, кв. 20	Житомирське ОДУЛІМГ	Ріш. облвиконкому від 31.03.1964 р., № 149
3	Високівський	6,55	Чернявський р-н, с. Високе	Високівська сільська рада	Ріш. облвиконкому від 22.12.1973 р., № 505
4	Вільхівський	11,2	Дзержинський р-н, с. Вільха	Вільшанська сільська рада	Ріш. облвиконкому від 31.03.1964 р., № 149
5	Дворищанський	1,5	Володимир-Волинський р-н, с. Дворище	Дворищанська середня школа	Рішення III сесії обласної ради ХХІІІ скликання від 17.09.1998 р.
6	Демчинський	4,0	Бердичівський р-н, залізнична станція Демчин	Бердичівська станція захисту лісонасаджень	Ріш. облвиконкому від 31.03.1964 р., № 149
	ім. Кутузова	5,0	смт Володимир-Волинський	Володимир-Волинський комунгосп	Ріш. облвиконкому від 20.11.1967 р., № 610
	ім. Міклухо-Маклая	43,0	м. Малин	Малинський міськвиконком	Ріш. облвиконкому від 22.12.1973 р., № 505
9	ім. Ю. Гагаріна	36,0	м. Житомир	Житомирський відділ культури міськвиконкому	Ріш. облвиконкому від 31.03.1964 р., № 149
10	Кмитівський	9,0	Коростишівський р-н, с. Кмитів	Кмитівська школа-інтернат	Ріш. облвиконкому від 10.05.1972 р., № 198

11	Коростишівський	12,9	м. Коростишів	Коростишівський міськкомунгосп	Ріш. облвиконкому від 31.03.1964 р., № 149
12	Овруцький	1,2	м. Овруч	Овруцький міськкомунгосп	Ріш. облвиконкому від 31.03.1964 р., № 149
13	Райгородоцький	10,5	Бердичівський р-н, с. Райгородок	Райгородоцька сільська рада	Ріш. облвиконкому від 20.11.1967 р., № 610
14	Турчинівський	11,0	Чуднівський р., с. Турчинівка	Чуднівське СПТУ-30	Ріш. облвиконкому від 07.12.1970 р., № 624
15	Тютюнниківський	5,0	Чуднівський р., с. Тютюнники	Тютюнниківська сільська рада	Ріш. облвиконкому від 31.03.1964 р., № 149
16	Ушомирський	12,91	Коростенський р-н, с. Ушомир	Ушомирська школа-інтернат	Ріш. облвиконкому від 07.12.1970 р., № 624
17	Червонський	36,0	Андрушівський р-н, смт Червоне	ВАТ "Червонський Цукровик"	Ріш. облвиконкому від 20.11.1967 р., № 610
18	Юлино	25,0	Овруцький р-н, біля с. Потаповичі урочище "Юлино"	Овруцьке СПТУ-35	Ріш. облвиконкому від 20.11.1967 р., № 610
	Разом	242,04			

Очевидно, що за останні 13 років жодному з парків Житомирської області не було надано статусу парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва. Землекористувачі або землевласники, у віданні яких є заповідні об'єкти, не виконують робіт щодо реставрації, реконструкції та консервації парків, їх охорони. Більше того, відсутні навіть картосхеми та топографічні плани. Лише в окремих парках проведена інвентаризація деревно-чагарникового складу.

Наукові дослідження у парках-пам'ятках садово-паркового мистецтва Житомирського Полісся не проводилися, за винятком парків загальнодержавного значення [4]. Залишаються не вирішеними питання флористичного та геоботанічного аналізу паркових насаджень, немає відомостей про архітектурно-планувальні особливості старовинних парків, не проведено їх естетичного оцінювання. Не здійснено порівняльної характеристики парків, створених на основі соснових та дубових насаджень у різних типах лісорослинних умов. Надалі плануємо проводити дослідження передусім у наведених вище напрямках.

Висновки:

1. Кількість природно-заповідних об'єктів Житомирщини від 130 у 1994 р. зросла до 211 – у 2011-му.
2. Площа ПЗФ зросла від 20589,2 га у 1994 р. до 132133,03 га у 2011-му.
3. У структурі ПЗФ відбулися такі зміни:
 - статус Бондарецького парку змінився на статус парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення;
 - статус дендропарків "Пілява" та "Гладковицький" також втратили свій попередній статус та набули статусу дендропарків місцевого значення;
 - парк шкіроб'єднання ім. Ілліча у м. Бердичів втратив статус об'єкта ПЗФ;
 - статус парку "Грабчаковий ліс" було змінено на категорію заказника.
4. Наукові дослідження в парках-пам'ятках садово-паркового мистецтва місцевого значення Житомирського Полісся не проводилися.

Література

1. Борейко В. История заповедного дела в Украине / В. Борейко. – К. : Вид-во "Ліана", 1995. – 181 с.
2. Довідник природних ресурсів Житомирщини / уклад. О.Я. Поліщук, О.О. Орлов. – Житомир : РВ ДП "Льоник", 1993. – 144 с.
3. Закон України "Про природно-заповідний фонд" від 16.06.1992 р., № 34.
4. Клименко Ю.О. Насадження старовинних парків-пам'яток садово-паркового господарства Житомирської області / Ю.О. Клименко // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. – Львів : РВВ НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.7. – С. 28-37.
5. Кучерявий В.П. Озеленення населених місць : підручник / В.П. Кучерявий. – Вид. 2-ге, [перероб. та доп.]. – Львів : Вид-во "Світ", 2008. – 456 с.

Марков Ф.Ф. Природно-заповедные объекты Житомирского Полесья и их современное состояние

Исследовано современное состояние природно-заповедных объектов Житомирского Полесья, проведен их анализ с учетом изменений по годам. Определены основные проблемы охраны старинных парков и обусловлены наиболее важные направления их исследования.

Ключевые слова: природно-заповедный фонд, природные заповедники, парки-памятки садово-паркового искусства, ботанические сады, старинные парки.

Markov F.F. The Nature-reserve objects of Zhitomir Polissya and their up-to-date state

The paper investigates the up-to-date state of Zhitomir Polissya nature-reserve objects. It also analyses their changes year by year. The basic problems of old parks conservation have been considered. The author substantiates the most important trends of their investigations.

Keywords: nature-reserve found, nature reserve, parks-monuments of landscape art, botanical gardens, old parks.